

GUNNAR T. WESTIN

GUNNAR WESTIN var Vitterhetsakademiens till åren äldste ledamot, invald 1969. Han föddes den 29 oktober 1911 i det lilla hamnsamhället Mem utanför Söderköping vid Göta kanals begynnelse och avled den 23 juli 2008. Föräldrar var tulltjänstemannen Erik Westin och hans hustru småskolelärarynnan Maria, född Jönsson. Erik Westin kom ur en släkt av lotsar och tullfolk i Sandhamn i Stockholms skärgård. Maria Jönssons hemort var Tomelilla i Skåne. De hade mötts i Stockholm. Gunnar var deras andra barn av fyra. Något år efter hans födelse fick Erik Westin tjänst vid tullen i Landskrona. Där bodde makarna kvar till livets slut, och där växte Gunnar upp och fick sin skolgång intill studentexamen.

I samlingen *Under Lundagårds kronor* ingår bidraget ”En historiestuderande i 30-talets Lund” av den 80-årige Gunnar Westin. Det är en levande berättelse om hur ynglingen från Landskrona mötte den lundensiska världen och världen utanför. Omedelbart skedde ett val som blev riktningsgivande på lång sikt mellan de två historieprofessorerna Lauritz Weibull och Gottfrid Carlsson – just då i djup personlig konflikt. Gunnar Westin valde att ingå i den mindre skara som slöt sig till Weibull, icke till Carlsson med hans tradition från Harald Hjärnes Uppsala. Att vara en av ett tiotal studenter i Weibulls proseminarium

var krävande: att under professorsorns högdragna ledning ägna ett helt läsår åt att ord för ord tränga in i texterna till Västerås riksdag 1527, för att nå fram till en ny uppfattning av förloppet och dess innebörd. Det trägna arbetet i liten grupp svetsade samman skaran. I den ingick kamraten från Landskrona Artur Jönsson och Sven Nilsson från Halmstad – i sinom tid kända som Artur Attman och Sven A. Nilsson, professorer i ekonomisk historia och i historia, och även de ledamöter av vår akademi.

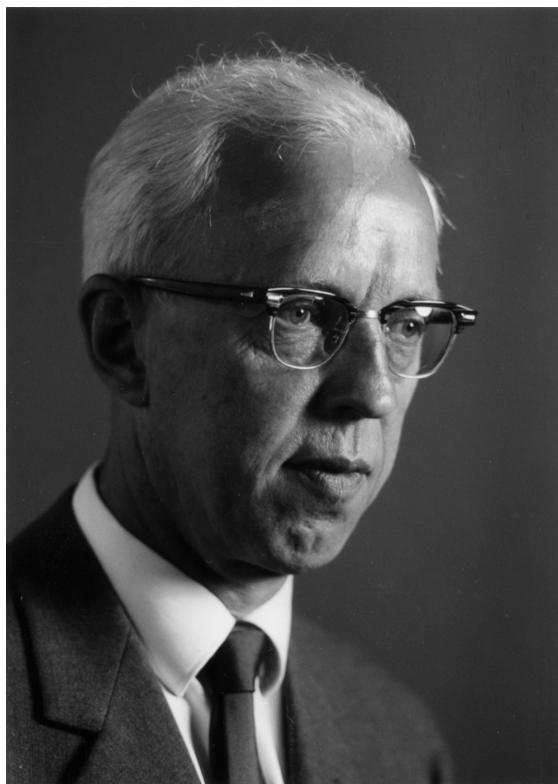
30-talets akademiska Lund var ideologiskt livaktigt. Vännerna Gunnar och Artur sökte sig åt vänster, till Clarté, och engagerade sig i folkbildningsarbetet. Tillsammans cyklade de sommaren 1939 genom Holland, Belgien, Frankrike och Tyskland, en färd i sista stund som gav djupa intryck.

Siktet hade varit inställt på en fil.mag. i svenska och historia. Men det var trångt på lärarbanan och lockande att bli kvar och fortsätta mot en fil.lic. Försörjningen ordnades genom tjänstgöring i landsarkivet.

Ett andra livsavgörande val skedde vid denna tid: mötet med Brita Erwe, lärardotter från Åhus, under utbildning till sjuksköterska. Gunnar var en utpräglad familjeman; sommarhuset i Åhus blev betydelsefullt.

Från att vara okänd utanför Lund – han hade knappt presterat en tryckt rad – blev Gunnar T. Westin med ens ett aktat namn i humanistiska kretsar – T. som Torvald, för att skilja sig från professorn i kyrkohistoria i Uppsala Gunnar Westin. Den 11 maj 1946, 34-årig, försvarade han sin avhandling *Historieskrivaren Olaus Petri. Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod*. Ämnet var i flera avseenden centralt. ”Svenska krönikan” har i stor utsträckning fungerat som källa för kunskap om svensk medeltid. Den har setts som ett högsta uttryck för svenskt språk och litterär bildning under vårt karga 1500-tal, och den utgör en tyngdpunkt i ett stort författarskap.

Historieskrivaren Olaus Petri är en rik, men långt ifrån lättsmält lektyr. Avsikten var ursprungligen att ge en allsidig tolkning. Den be-

gränsade uppgiften att utreda källförhållanden och metod krävde ändå 566 stora trycksidor. Krönikeskrivarens religiösa och samhällseliga syn kunde således endast antydast, men en förhoppning uttalades att ”i ett annat sammanhang få återkomma till dem”. Så skedde sent omsider.

Tidigare forskare hade endast generellt eller punktvis sysslat med ”Svenska krönikans” källor. Westins minutiösa analys visar en Olaus Petri, som vet att vidga sin kritiska lärdom som en sann humanist. Brevmaterial, lagsamlingar, mynt och fornlämningar utnyttjas som korrektiv till de krönikor, som gav honom stommen, och ger honom anledning till kritiska reflexioner. Mest förvånande är påvisandet hur Olaus Petri – i sin ungdom skolad i Leipzig och Wittenberg, nu isolerad i Stockholm – förstått att tillgodogöra sig den intensiva diskussionen bland dagens tyska humanister om goternas historiska roll.

Framställningen av Sveriges historia från Karl Knutssons fall (1457) till Stockholms blodbad (1520) utgjorde samtidshistoria som ställde andra krav på såväl krönikeskrivaren som hans sentida uttolkare. Westin gör ett energiskt försök att påvisa tillvaron av en saknad krönika om de oroliga åren 1463–1471. På denna punkt ställde den lärde opponenter Jerker Rosén sig tvivlande, i övrigt helt erkännansam. Så har också det allmänna omdömet blivit om ett arbete som framgent visat sig sällsynt fruktbarande.

Givetvis följde docentur. Han kunde lämna landsarkivet och de närmaste sju åren ägna sig helt åt historievetenskapen. Det ledde till en rad välgående studier som visade hans vilja att nå en professur. En uppvisning i källkritik utgjorde uppsatsen i Weibulltidsskriften *Scandia*: ”De s. k. länsregistren från medeltidens slut”. Två förteckningar över län och läntagare i det svenska riket hade under senaste tid gett underlag för diskussionen om det senmedeltida Sveriges maktbalans, förvaltning och skatteväsen. Westin visade att den ena förteckningen inte redovisade ett faktiskt tillstånd utan utgjorde ett led i förhandlingarna med unionsmonarken kung Hans vid hans tillträde 1497. Den andra däremot

visades vara en hundra år yngre historisk konstruktion, gjord för att stödja adelns krav vid kung Sigismunds tillträde.

En annan, mindre definitivt källkritisk studie gav uppdraget att opponera på Hans Villius' avhandling om källorna till Karl XII:s ryska fälttåg. Historikern är här hänvisad till berättande källor: dagböcker, relationer, memoarer, emedan fältkansliets handlingar brändes vid Poltava. I "Dagböcker som källor för Karl XII:s ryska krig 1708–09" (*Scandia*) ville opponenter skruva åt källkritiken ännu ett varv. Bakom de karolinska officerarnas journaler spårade han ett nu saknat skriftligt stoff av officiös natur: dagorder och lägesbeskrivningar från fältkansliet, något som var ägnat att i hög grad rubba dagböckernas källvärde. Uppslaget var slående, men svårt att föra i bevis. En vidare forskning på detta fält slutfördes inte.

Ett annat opponenteruppdrag gällde striden mellan den yngre Sten Sture och ärkebiskopen Gustav Trolle. Opponenten ville påvisa hur Sten Sture genom sin propaganda i tal och skrift skaffat sig ett tolkningsföreträde inför eftervärlden – och även inför avhandlingens författare. Detta uppdrag gav intrycket att ett helhetsgrepp borde tas kring denna kortvariga regim. Den var ingalunda terra incognita. Ett halvt dussin då aktiva forskare ägnade sig åt den, alltifrån Gottfrid Carlsson, som tjugo år tidigare stått för "omvärderingen" och nu blev Gunnar Westins hårde kritiker, till dagens docenter och doktorer. Det var dåtidens "getingbo".

Med uppsatsen i *Scandia* "Striden kring riksföreståndarvalet 1512" hade Gunnar Westin ännu en framgång. Vid riksföreståndaren Svante Nilssons plötsliga död enades riksrådets majoritet om Erik Trolle, Gustav Trolles far, som efterträdare – och därmed om att inleda en annan yttre och inre politik. Men utgången blev att den endast 18-åriga Sten Svantesson valdes – och antog det prestigeladdade namnet Sten Sture. Hur var detta möjligt? Westin visar å ena sidan hur den unge pretendenten utnyttjade alla de möjligheter hans far berett genom trohetsband till nyckelpersoner i förvaltningen och till bondemenigheter, å andra sidan

hur segern inte var fullständig: den nye riksföreståndaren måste avge en handfästning som begränsade hans kompetens gentemot riksrådet.

Denna prisade studie blev utgångsläge för det stora arbete som skulle följa Sten Stures väg fem år framåt till den fullständiga segern över hans inrikes motståndare. När *Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517* hösten 1957 förelåg i tryck omfattade volymen 600 sidor – många med tanke på den relativt korta perioden och det begränsade källmaterialet. Men just dessa omständigheter plus rikedom av andra forskares rön och slutsatser ledde till en särdeles grundlig analys med poängterande av de egna, skiljaktiga uppfattningarna. Tesen kan anges med sista kapitlets titel ”En furstes väg till makten”. Tydligare än hos tidigare forskning hävdas en linje i riksföreståndarens inre och yttre politik: att med fördomsfritt utnyttjande av förbindelser och opinioner bygga upp en personlig maktställning, fri från rikets råd. Det yttersta målet var en avgörande uppgörelse med den oldenburgska unionsmonarkin.

Riksföreståndaren och makten, fullbordad av en 46-årig författare, utgör Gunnar Westins sista vetenskapliga skrift av det stora formatet. Men den som tar del av hans inträdesföredrag i vår akademi år 1969 får klart för sig att avsikten varit att åstadkomma en pendang inom samma tema: vägen till makten. Föredraget ”Gustav Erikssons väg till kungavalet i Strängnäs 1523” säges utgöra ”ett led i en undersökning som jag längesen var sysselsatt med”. I skissens form visas här utifrån ett glest samtida källmaterial – frilagt från den av honom själv uppbyggda myten – hur den unge Gustav Vasa som en Sten Stures efterföljare bygger upp en personlig maktställning.

Gunnar Westins väg till professur, vid dåvarande Stockholms högskola vid utgången av år 1957, kan följas i en omfattande konsejakt. Då den dock säger mer om den hårda och upprörda stämningen i historikerkretsar vid mitten av 1950-talet än om föremålet Gunnar Westin, avstår jag från detta ämne.

*

Att föra en familj med yrkesarbetande hustru och tre skolbarn från det egna huset i inre Lund till villan i Danderyd i Stockholms norra utkant var redan det inte problemfritt. Och högskolan var en främmande värld. Historiska institutionen i Lund var en beundrad föregångare; i Stockholm saknade den helt motsvarighet, ämnet hade inte sina bästa dagar. Här kom Gunnar Westin i rätt stund. Vi som var med då upplevde det som en ny tid. Vid övergången till universitet (1960), med förstärkta resurser, blev Humanistiska biblioteket vid Odengatan för trångt. Den nye professorn tog initiativet att historieämnet flyttade till närbelägna Teknologgatan, medförande en god del av boksamlingen. 1960-talet på Teknologgatan var Gunnar Westins stora tid som professor; utflyttningen till Frescati var inte i hans smak. Han var prefekten, omgiven av unga medhjälpare och tekniska hjälpmedel, där telefonen kom främst. Kursplaner moderniserades; isoleringen mot omvärlden bröts. Han byggde upp ett eget högre seminarium efter weibullsk modell. I jämförelse med den traditionella stockholmsmodellen kan förenklat sägas, att där var målet bildning, här utbildning.

En tyngdpunkt utgjorde *Det medeltida Sverige* (DMS), Vitterhetsakademiens projekt att ersätta Carl Gustaf Styffes hundraåriga handbok *Skandinavien under unionstiden* med ett modernt historiskt-topografiskt arbete. Under Erik Lönnroths ordförandeskap var Gunnar Westin ledaren av ett utomordentligt ambitiöst arbete att utifrån Vasatidens jordeböcker bygga upp en samhällsstruktur underifrån; licentiander, studenter, arkivarbetare hade alla sina uppgifter på skilda plan. Fyra elever lade fram doktorsavhandlingar inom projektet. DMS övertogs senare av Riksantikvarieämbetet och fick såsom alltför krävande tyna av.

Det organisationsarbete som utförts gjorde Historiska institutionen rustad för anstormningen av studenter mot slutet av årtiondet. Prefekten kände inga svårigheter inför nya signaler – i vetenskap om var besluten ändå till sist låg. Själv övergick han till att vara humanistiska fakultetens

dekanus under hela nio år, ett ingalunda enkelt uppdrag i en tid då det gällde att värna fakultet, institution och läroämne mot de nya yrkesinriktade "linjerna".

Den nya forskarutbildningen krävde större resurser och snabbare vägar. De tre stockholmsprofessorerna Lindberg, Palme och Westin lyckades få Riksbankens nytillkomna jubileumsfond att ställa sig bakom projektet *Sverige under andra världskriget*. SUAV blev ett för svenska humanistiska förhållanden väldigt företag med två docenter som forskningsledare. Ämnesgivningen var bred, dock icke så som initiativtagarna tänkt sig: utrikes- och försvarsdepartementens arkiv förblev slutna. Under en åttaårsperiod framlade tjugo doktorander sina avhandlingar; av dem var tio Gunnar Westins elever.

Professorn hade i ett sådant företag många uppgifter, men inte den av handledning på "verkstadsgolvet". Samma gällde i doktorandprojektet *Kris och krispolitik i Norden under mellankrigstiden* och *Partiväsendet i Sveriges riksdag 1847–1866*, båda fondunderstödda och ledda av docenter.

För denna nya professorsroll var Gunnar Westin rätte mannen. Han var ingen "lärd" man i en gammaldags mening. Hans skolning hade inriktat honom mot ämnesfixering, problemformulering, kritisk analys och utvärdering. Detaljer intresserade honom inte, men han hade en omedelbar känsla för en undersöknings struktur och logik. Därtill kom det sinne för organisation och ekonomi som lät honom utan skrupler bidra till flödet av doktorer av ett helt annat slag än han själv. Att han därför inte stod främmande för historiens djupare och svårgripbara värden kan utläsas ur hans inkännande porträtt av *Ingvar Andersson* i akademiens årsbok 1975; men *de* var inte aktuella i dagens läge.

För Gunnar Westin fanns under hela hans bana ett annat universitet: *Folkuniversitetet*. Lunds universitet hade en gammal tradition av folkbildning. Som docent ledde han lundastudenternas kursverksamhet. Det var självfallet att han genast flyttade över sitt engagemang till Stockholms *Kursverksamheten*. Där var han från 60-års- till 75-årsåldern en

aktiv ordförande. Det var ett expansivt skede då verksamheten vidgades till nya fält: konstnärliga program och internatskolor på Visingsö, i Brighton och i Aix-en-Provence. Ordföranden var ofta på resande fot. Ännu i hög ålder deltog han i överorganet Folkuniversitetets ledning.

Vi möter här något för Gunnar Westin specifikt. Som professor var han administratör med förmåga att delegera, men aldrig akademisk byråkrat. Som emeritus satte han sig inte ned att förverkliga sina vetenskapliga planer. Han vände till synes det akademiska ryggen. Ett företag som Kursverksamheten, på en gång ideellt och materiellt, var hans rätta element med utrymme för friska initiativ, snabba beslut och okonventionella utvägar. Det fanns mycket av entreprenör i hans väsen. Liknande inom författarskapet, därmed helt olik vännerna Artur Attman och Sven A. Nilsson. De gamla intressena slocknade visserligen aldrig, de hölls på sparlåga, men tid och kraft ägnades författandet av läroböcker i historia för skolan, med växlande framgång.

Först sent, i 80-årsåldern, tog Gunnar Westin på allvar tag i de trådar han lämnat hängande. Av en serie artiklar, avsedda för Svenskt biografiskt lexikon, är märkligast de om Olaus Petri och om Peder Svart. Vad gäller *Peder Svart*, författaren till den klassiska Gustav Vasa-krönikan, driver Westin skickligt tesen att krönikan är en diktamen av kungen, som genom skrivaren förevigade den bild av sig själv som rikets räddare han under hela sin tid arbetat på.

I artikeln om Olaus Petri och i en skrift till 500-årsminnet, *Olaus Petri – mannen och historieskrivaren*, gav Gunnar Westin äntligen i korthet sin helhetsbild av reformatorn. Det är ”predikaren” av ”ordet” han ser som huvudpersonen. Historieskrivarens uppgift är att visa på Guds vilja med människosläktet. Det gör han genom kritisk granskning. Ju längre *Svenska krönikan* framskrider, dess tydligare spårar Westin författarens indignation över den riktning den evangeliska reformationen tagit: från påvekyrka till furstekyrka. Hans sympati omfattar den fredsälskande ärkebiskopen Jakob Ulfsson, inte Sturarna. Gustav Vasa

å sin sida fattade ärendet bättre än eftervärlden, när han ville utplåna krönikan. Det är skada att detta tema icke kom till full utveckling. Men sista ordet blev dock sagt.

Gunnar Westins positiva och rationella väsen ingav arbetslust och förtroende. Beslut togs och kom till utförande. I ett tjänstepapper hade jag insmugit orden ”med tvekan”; jag fick då lära att visst kan man ”tveka”, men när beslutet är fattat är ”tvekan” bortblåst. Hade man en gång vunnit hans förtroende, bestod detta som ett verksamt stöd. Hans väckande kritik har jag fått del av från det han som nykommen från Lund fick ansvar för min då halvfärdiga avhandling till dess han 90-årig med samma skärpa läste ett stort manuskript.

Olaus Petris stränga gestalt sysselsatte honom från början till slut. För trettio år sedan höll han sin avskedsföreläsning i Stadshuset med titel hämtad ur *Svenska krönikan*. Sanna ord – på en gång stolta och blygsamma – återkom i dödsannonsen:

”Ty det som sant är vill jag ju gärna skriva.”

Herman Schüch